מערך שיעור גמרא | מסכת בבא מציעא, דף כא ע"ב - כב ע"ב

יאוש שלא מדעת: מתי הבעלים "מוותרים"?

קהל יעד: כיתות ז'-ט' · משך: 45 דקות · נלווה: דף עבודה לתלמיד · שיעור 2 מתוך 3

מקורות מאתר ספריא: גמרא, מהדורת וויליאם דוידסון (ניקוד: דיקטה); רש"י, דפוס וילנא; שולחן ערוך, דפוס למברג; רמב"ם, תורת אמת.

מטרות השיעור

- התלמידים יבינו מהו "יאוש שלא מדעת": הבעלים היו מתייאשים אילו ידעו שהחפץ נפל, אבל עדיין אינם יודעים.
- התלמידים יציגו את מחלוקת אביי ורבא ואת נימוקיהם, ויבינו שבדבר שיש בו סימן שניהם מסכימים.
- התלמידים יכירו את מבנה "תא שמע": קושיא על אביי מהמשנה ותירוץ (הבעלים כבר ידעו), ואת העיקרון "אדם עשוי למשמש בכיסו".
- התלמידים ידעו שההלכה כאביי (סימן "יע"ל קג"ם") ויכירו את הפסק בשולחן ערוך.

מהלך השיעור בקצרה

שלב	מה עושים	זמן
1	פתיחה: ציר הזמן של מטבע שאבד	5 דקות
2	המחלוקת: אביי ורבא	12 דקות
3	"תא שמע": הראיות מהמשנה והתירוצים	13 דקות
4	ההכרעה: "תיובתא דרבא" והלכה כאביי	8 דקות
5	סיכום, הלכה למעשה ודף עבודה	7 דקות
	סה"כ	**45 דקות**

ציוד: לוח, דף עבודה לכל תלמיד.

פתיחה (5 דקות): ציר הזמן של מטבע

משרטטים על הלוח ציר זמן עם שלוש נקודות: **10:00**: למשה נפל מטבע של 5 שקלים מהכיס, והוא לא שם לב. **11:00**: דוד מוצא את המטבע ומרים אותו. **12:00**: משה שם יד בכיס, מגלה שהמטבע איננו ואומר: "חבל, הלך."

שואלים: של מי המטבע? מתי משה התייאש? האם דוד מצא מטבע ש"כבר מוותר עליו" או מטבע שבעליו עוד לא ויתר עליו? נותנים לכיתה להתווכח דקה או שתיים.

> זו בדיוק המחלוקת של היום. ב-11:00, כשדוד הרים את המטבע, משה עוד לא ידע שהוא נפל, ולכן עוד לא התייאש. אבל ברור שהיה מתייאש אילו ידע. הגמרא קוראת למצב הזה **"יאוש שלא מדעת"**.

שלב א (12 דקות): המחלוקת, אביי ורבא

> גמרא, בבא מציעא כא ע"א - כא ע"ב
>
> אִיתְּמַר: יֵאוּשׁ שֶׁלֹּא מִדַּעַת, אַבָּיֵי אָמַר: לָא הָוֵי יֵאוּשׁ. וְרָבָא אָמַר: הָוֵי יֵאוּשׁ.

רש"י, ד"ה יאוש שלא מדעת

יאוש שלא מדעת - דבר שסתמו יאוש לכשידע שנפל ממנו וכשמצאו עדיין לא ידעו הבעלים שנפל מהן:

גמרא, בבא מציעא כא ע"ב

בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סִימָן – כּוּלֵי עָלְמָא לָא פְּלִיגִי דְּלָא הָוֵי יֵאוּשׁ. וְאַף עַל גַּב דְּשַׁמְעִינֵיהּ דְּמִיָּאַשׁ לְסוֹף, לָא הָוֵי יֵאוּשׁ, דְּכִי אֲתָא לִידֵיהּ – בְּאִיסּוּרָא הוּא דַּאֲתָא לִידֵיהּ, דִּלְכִי יָדַע דִּנְפַל מִינֵּיהּ לָא מִיָּאַשׁ, מֵימָר אָמַר: סִימָנָא אִית לִי בְּגַוֵּיהּ, יָהֲבְנָא סִימָנָא וְשָׁקֵילְנָא לֵיהּ.

מסבירים: אם בחפץ יש סימן, הבעלים לא מתייאשים גם כשהם מגלים שנפל ("יהבנא סימנא ושקילנא ליה"). לכן מי שהרים אותו "באיסורא הוא דאתא ליה", גם אם אחר כך הבעלים התייאשו. מהו יאוש? רש"י: כגון שאמר "ווי ליה לחסרון כיס", וכך קובעת הגמרא בהמשך (כג ע"א): "כְּלָלָא דַּאֲבִידְתָּא כִּיוָן דְּאָמַר ״וַי לֵהּ לְחֶסְרוֹן כִּיס״ – מִיָּאַשׁ לֵיהּ מִינַּהּ".

גמרא, בבא מציעא כא ע"ב

כִּי פְּלִיגִי בְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ סִימָן. אַבָּיֵי אָמַר: לָא הָוֵי יֵאוּשׁ, דְּהָא לָא יָדַע דִּנְפַל מִינֵּיהּ. רָבָא אָמַר: הָוֵי יֵאוּשׁ, דִּלְכִי יָדַע דִּנְפַל מִינֵּיהּ – מִיָּאַשׁ. מֵימָר אָמַר: סִימָנָא לֵית לִי בְּגַוֵּיהּ, מֵהַשְׁתָּא הוּא דְּמִיָּאַשׁ.

	אביי	רבא
הדין	"לא הוי יאוש": המוצא צריך להחזיר	"הוי יאוש": המציאה של המוצא
הנימוק	"דהא לא ידע דנפל מיניה": אי אפשר להתייאש מדבר שאתה לא יודע שאבד	"דלכי ידע דנפל מיניה מיאש": כבר מעכשיו ברור שיתייאש
בפתיחה שלנו	ב-11:00 משה עוד לא התייאש: דוד צריך להחזיר	ב-11:00 היאוש "כבר שם": המטבע של דוד

טיפ למורה: על ציר הזמן מסמנים בשני צבעים את נקודת היאוש: לפי אביי ב-12:00 (כשמשה יודע), לפי רבא כבר מ-10:00 ("מהשתא הוא דמיאש").

שלב ב (13 דקות): "תא שמע", הראיות מהמשנה

"תא שמע" (בוא ושמע): הגמרא מביאה מקור כדי לבדוק שיטה. כאן היא בודקת את **אביי** מול המשנה מהשיעור הקודם: המציאות במשנה של המוצא, אבל הרי הבעלים עוד לא יודעים שנפלו!

גמרא, בבא מציעא כא ע"ב

תָּא שְׁמַע: מָעוֹת מְפוּזָּרוֹת – הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ, אַמַּאי? הָא לָא יָדַע דִּנְפַל מִינֵּיהּ! הָתָם נָמֵי כִּדְרַבִּי יִצְחָק דְּאָמַר: אָדָם עָשׂוּי לְמַשְׁמֵשׁ בְּכִיסוֹ בְּכָל שָׁעָה וְשָׁעָה. הָכָא נָמֵי אָדָם עָשׂוּי לְמַשְׁמֵשׁ בְּכִיסוֹ בְּכָל שָׁעָה וְשָׁעָה.

רבי יצחק (ורש"י שם): אדם ממשש את הכיס שלו כל הזמן, כמו שאנחנו בודקים שהטלפון בכיס. לכן הבעלים מרגיש מהר שהמטבעות נפלו, ו"קודם שמצאו זה נודע לבעלים שנפלו ונואשו". זה יאוש מדעת, וגם אביי מודה.

גמרא, בבא מציעא כא ע"ב

תָּא שְׁמַע: עִיגּוּלֵי דְּבֵילָה וְכִכָּרוֹת שֶׁל נַחְתּוֹם – הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ. אַמַּאי? וְהָא לָא יָדַע דִּנְפַל מִינַּיְיהוּ? הָתָם נָמֵי, אַגַּב דְּיַקִּירֵי מִידָּע יָדַע בְּהוּ. תָּא שְׁמַע: וּלְשׁוֹנוֹת שֶׁל אַרְגָּמָן – הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ. וְאַמַּאי? הָא לָא יָדַע דִּנְפַל מִינַּיְיהוּ! הָתָם נָמֵי, אַגַּב דַּחֲשִׁיבִי מַשְׁמוּשֵׁי מְמַשְׁמֵשׁ בְּהוּ, וְכִדְרַבִּי יִצְחָק.

באותו סגנון: עיגולי דבילה וככרות כבדים ("דיקירי", רש"י: "כבד משא"), ומרגישים מיד כשהם נופלים. לשונות של ארגמן יקרות ("דחשיבי"), ולכן ממששים אותן כל הזמן.

טיפ למורה: בונים על הלוח טבלה: "מה המשנה אומרת", "הקושיא על אביי", "התירוץ". התלמידים ממלאים בזוגות ומגלים שהתירוץ תמיד זהה: **הבעלים כבר ידעו**.

שאלה לכיתה: למה הגמרא מקשה דווקא על אביי ולא על רבא? (לפי רבא אין שום קושיא: גם אם הבעלים לא ידעו, זה "יאוש שלא מדעת", והוא נחשב יאוש.)

שלב ג (8 דקות): ההכרעה, הלכה כאביי

הסוגיה ממשיכה בראיות רבות, ובסוף מכריעה מפסוק בתורה:

גמרא, בבא מציעא כב ע"ב

תָּא שְׁמַע דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בֶּן יְהוֹצָדָק: מִנַּיִן לַאֲבֵידָה שֶׁשְּׁטָפָהּ נָהָר שֶׁהִיא מוּתֶּרֶת? דִּכְתִיב: "וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמוֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵידַת אָחִיךָ אֲשֶׁר תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ". מִי שֶׁאֲבוּדָה הֵימֶנּוּ וּמְצוּיָה אֵצֶל כָּל אָדָם, יָצְאָתָה זוֹ שֶׁאֲבוּדָה מִמֶּנּוּ וְאֵינָהּ מְצוּיָה אֵצֶל כָּל אָדָם. וְאֵיסוּרָא דּוּמְיָא דְּהֶיתֵּירָא, מָה הֶיתֵּירָא בֵּין דְּאִית בַּהּ סִימָן וּבֵין דְּלֵית בַּהּ סִימָן – שַׁרְיָא, אַף אֵיסוּרָא בֵּין דְּאִית בַּהּ סִימָן וּבֵין דְּלֵית בַּהּ סִימָן – אֲסִירָא. תִּיוּבְתָּא דְּרָבָא, תִּיוּבְתָּא! וְהִלְכְתָא כְּוָותֵיהּ דְּאַבָּיֵי בְּיַעַל קַגַּם.

מסבירים: אבידה ששטף נהר מותרת, כי היא "אבודה ממנו ומכל אדם". מכאן ("איסורא דומיא דהיתירא"): אבידה רגילה, שאינה אבודה מכל אדם, אסורה **בין שיש בה סימן ובין שאין בה סימן**. כלומר, גם בלי סימן, אם הבעלים לא התייאשו בפועל, אסור לקחת. זו קושיא חזקה על רבא: "תיובתא דרבא, תיובתא!"

"והלכתא כוותיה דאביי ביע"ל קג"ם": בכל המחלוקות בין אביי לרבא ההלכה כרבא, חוץ משש הלכות. כדי לזכור אותן נתנו להן סימן: אותיות **יע"ל קג"ם**. האות **י** היא **יאוש שלא מדעת**, ההלכה שלמדנו היום (רש"י: "סימני הלכות הן").

סיכום (7 דקות)

	דבר שיש בו סימן	דבר שאין בו סימן
הבעלים כבר ידעו שנפל (כבד, יקר, מעות בכיס)	לא התייאשו: חייב להכריז	התייאשו: של המוצא
הבעלים עוד לא ידעו	לא התייאשו: חייב להכריז	מחלוקת. להלכה (אביי): לא יאוש, צריך להחזיר
אבידה ששטף נהר	מותרת	מותרת

הלכה למעשה (שולחן ערוך, חושן משפט):

- רסב, ג: דבר שאין בו סימן "שיש לתלות שבעליו הרגישו בו מיד כשנפל ממנו או מחמת כובדו או מחמת חשיבותו ותמיד היה ממשמש בו" הוא של המוצא; "ואם לא צריך להחזיר אע"פ שנתייאש אח"כ כיון שבא לידו קודם יאוש". זה פסק כאביי.
- רסב, ה: יאוש הוא "כגון שאמרו וי לחסרון כיס".
- רסב, יא: "המוצא מעות מפוזרים הרי אלו שלו".
- רנט, ז: מה שנשטף ב"זוטו של ים" ו"שלוליתו של נהר" "הרי אלו שלו".
- רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה יד, ה: "יאוש שלא מדעת אפלו בדבר שאין בו סימן אינו יאוש".

בדקות האחרונות מחלקים את דף העבודה. אפשר לתת את חלקים א ו-ב בכיתה ואת חלקים ג ו-ד כשיעורי בית.

שאלות לדיון

1. לפי אביי, הזמן שבו הבעלים יודע קובע את הדין. למה לדעתכם חשוב מה האדם יודע בפועל, ולא מה הוא "בטוח" היה מרגיש?

2. רבי יצחק אומר "אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה". האם זה נכון גם היום? מה אנחנו ממששים כל הזמן?

3. מישהו אומר: "אני בטוח שהוא כבר לא צריך את זה, הוא היה מוותר." האם המשפט הזה מספיק כדי לקחת חפץ של אחר? מה אביי היה עונה?

נספח: תשובות לדף העבודה

חלק א: (1) בְּאִיסּוּרָא (2) סִימָנָא (3) שָׁאֵין (4) יָדַע (5) מֵהַשְׁתָּא (6) בְּכִיסוֹ (7) דְּיַקִּירֵי (8) נָהָר (9) דְּאַבָּיֵי. המילה "דְּרָבָא" במחסן היא מסיחה ואינה נכנסת.

חלק ב: (1) מטבע בלי סימן לפני שהבעלים ידעו: אביי: להחזיר; רבא: שלו. (2) ארנק עם תעודה: שניהם: להחזיר. (3) מעות מפוזרות: שניהם: שלו (ממשש בכיסו). (4) עיגול דבילה: שניהם: שלו (כבד, הרגיש). (5) חפץ ששטף נהר: שניהם: שלו, אפילו יש בו סימן.

חלק ג:

1. יאוש על חפץ שהבעלים היו מתייאשים ממנו אילו ידעו שנפל, אבל כשנמצא עדיין לא ידעו (רש"י).

2. בדבר שיש בו סימן: הבעלים לא מתייאשים גם כשהם יודעים, כי יתנו סימן ויקבלו אותו.

3. אביי: אין יאוש, כי הבעלים לא יודעים שנפל. רבא: יש יאוש, כי כשידע יתייאש, ולכן "מהשתא" מתייאש.

4. המשנה אומרת שמעות מפוזרות של המוצא. התירוץ: "אדם עשוי למשמש בכיסו", ולכן הבעלים כבר ידע והתייאש.

5. מהפסוק "אשר תאבד ממנו ומצאתה": רק אבידה שאבודה מכל אדם (כמו ששטף נהר) מותרת; כל אחרת אסורה, גם בלי סימן. ההלכה כאביי.

חלק ד: שאלה פתוחה, כל תשובה מנומקת מתקבלת. לפי אביי, כשנועה הרימה את העט יוסי עוד לא ידע, ולכן עליה להחזיר. כדאי להדגיש כבוד לרכוש של אחר עוד לפני שהוא יודע שהפסיד.

בונוס: לפי רבא היאוש מתחיל בנקודת הנפילה; לפי אביי רק כשהבעלים יודע ואומר "ווי לחסרון כיס".